

ƏZABKEŞ İNSANIN HƏYAT DASTANI

Şirvanşahlar Sarayı Kompleksinin ilk direktoru, şərqşünas alim Mövsüm Salamovun aziz xatirəsinə

Rəpressiya yad təfəkkürün, acnəbi əxlaqın və onları özündə ehtiva edən totalitar ideologiyanın millətin gənəfonunda qarşı yönəldiyi siyasi qəsd hesab olunur. Belə siyasi qəsdlərin duyulanı hələ XIX əsrin 30-cu illərindən vurulmağa başlayıb və artıq 37-38-ci illərdə ən yüksək nöqtəsinə çatıb. Bu antiinsani, antibəşəri proses Azərbaycandan da yan keçməyib, minlərlə ziyalı, mədəniyyət və incəsənət xadimi, alim, yazıçı, müəllim, din xadimi müxtəlif dənəqlər altında şəriarəkar güllələnib. Sibirə, Qazaxistan çöllərinə sürgünə göndərilənlər. Bəzən oğlun yaratacaq naminə adı, dinc, günahsız insanlar – fəhrlər, kol-xoçuqlar, kəndlilər belə, rəpressiya qurbanına çevrilirdilər. Sovet rejimi dövrünün əzəbli çəğirənlərini, müstəqil dövlət yaratmaq arzusunda olanları məhz fiziki çəhatdən məhv edirdilər. Silah gücünə hakimiyyətə gəlmiş cəlladlar dəhşətli əməllər törətməkdən çəkinməz idilər. Həmin məşhur dövrlərdə Vatan H.Cavid, M.Muşfiq, Ə.Cavad, Y.V.Çamanzadə kimi qeyrətli oğullarını və adlarını yazdıca bitib-tükənəyən görkəmli ziyalıları, elm xadimlərini itirməli oldu. Beləliklə Azərbaycan cəmiyyətinin ağılı, xelmi, istedadlı, amaksevər, mənaviyyətli təbəqəsinin böyük bir hissəsi məhv edildi. Bir fəki idi ki, əhəlinə hər min nəfərinə düşən rəpressiya qurbanı belə birinə görə tutuldu.

Rəpressiya qurbanlarının izi ölkənin, demək olar ki, hər bir elm və mədəniyyət ocağında hiss olunur. "Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi" Dövlət Tarix-Memariq qoruyuculuqunun ilk direktoru Mövsüm Salamov da 1938-ci il

42 Mədəniyyət.AZ / 2 • 2019

qurbanlarından biri kimi, taleyi qonmuş acı qismətli həyatının sonuna kimi daşmaq məcburiyyətində qaldı. Bu əzəbli günlərə baş-başa yaşamağa məhkum olan Mövsüm müəllim, həyatı udduğu başlanaraq bütün məşəqqətlərə sinə gərməyi bacardı.

Lakin çətinlikləri geridə qoyduğunu düşündüyü bir zamanlarda sevinc payı xəstəliklərlə birgə çatdı. Tənnin onə baxş etdiyi 84 illik ömrü yolunda ürəkdan güldüydü, sevindiyi vaxtlar əzəlsə da ən böyük təsəllisi tarixin biza yadılan olan – "Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi" Dövlət Tarix-Memariq qoruyuculuq muzeyində tapıb. 1905-ci ildə dünyaya göz açan Mövsümün atası Əsgər, babası Salam kişi Şəkinin tanınmış damircilərdən olmuşlar. 12 yaş bitirməmiş atası onu özü ilə damircixanaya kömək bəsməyə aparır və oğluna dada-baba sənətinin davamçısı kimi görmək istəyir. Əslində, bu iş bəlacə Mövsümün ürəyindən deyildi, əmmə bədbinliyə qapılıb, oxumaq təhsil almaq arzusu ilə əlişib-yarırdı. Sovet sistemini qurulması 15 yaşındakı yeniyetmə üçün Şəkidəki qəccə məktəbinə yazılmaq şansı verir. İki il keçdikdən sonra artıq onu Bakıya, Fəhla fakültəsinə oxumağa göndərirlər. 1926-cı ildə Azərbaycan Dövlət

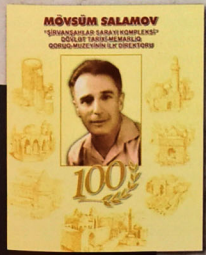
Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinə daxil olan Salamov, 29 yaşında Azərbaycan Dövlət Muzeyində direktor vəzifəsində fəaliyyət göstərməyə başlayır.

Özünə görə ad-sani, xoşbəxt ailəsi olan Mövsüm müəllimin ömrü-gün yoldaşı Bakı milyonçusu Aşur bəyənəvəsi, dövrünün məşhur tarixçisi Sara xanım Aşurbəyiyə idi. Bu izdivac damirci oğlunun taleyində fəhəyin çəxinin tersinə dönməsi ilə nəticələnir və o, 32 yaşında həbs edilərək sürgünə göndərilir. Bir ənni çərçində hər şeyini, gərgin əməyi bəhəsinə yiyələndiyi vəzifə kursunu, elmi dərəcəsinə, gələcəyini, hətta gözəl Sarəsinə belə itirir. Komida kərcip zavodunda böyük ümidlərlə cəza müddətinin yekunlaşmasını gözləyən Mövsüm Salamov məhkəmədən gələn gözləmədiyi bir xəbar daha ağır zərbə vurur. Həmin xəbardə canı qadər sevdiyi Sarəsinin təzyiqlərə duruş gətirməyərək öndən rəsmən ayrıldığı bildirilir. Aldığı xəbərəndən bərk sarsıntı keçirən Salamov müvəzzətinə bəxş şaxtaya yxılır. Balka də, ələ həmin zərbanin təsirindən gözəlində yaranan problem önu dünyaya qara pərdə arxasından baxmağa məcbur edir. Lakin xəstəliyi çərçindəsi əcciz qalmayan Mövsüm müəllim çətinliklərə sinə gərməyi bacarıb və hər şeyə yenidən başlamaq qərarına gəlir. Sürgündə olduğı 12 il ərzində adı fəhədən, baş uestə, sex rəisi, ən nəhəyat, kərcip zavodunun direktoru vəzifəsinə qədər yüksəlir. Ələ orada da ukraynı məhbüs qadına yenidən ailə həyatı qurur. Bu izdivacdən tənri onu Teymur adı bir oğlan övladı bəxş edir. Lakin bu xoşbəxtliyin də ömrü uzun sürmür və tələ yəndə öndən üz kəvirir. Həbs müddətini başa vuran xanımı körpəsini də götürərək Məmnən ayrılır. Damirci oğluna bu izdivacdən oğluna-lə çəkdiyi əl boyda şəkildir, körpə qığıltısı və övlad nisgili yadigar qalı. Xoşbəxtliyə çatmaq üçün çərçəsin Salamov sürgündə növbəti dəfə rəfə qadına evlənir.

Stalinin ölümü ilə nəhəyat ki, bütün zülümlərə son qoyulur və haqsız yerə həbs olunanlar bəraət qazanırlar. Beləliklə, Mövsüm Salamov da sürgün həyatı başa çatır. 1959-cu ildə xanımıyla birgə Bakıya qaydır.

Bəkiyə dönsündən bir müddət sonra Şirvanşahlar Sarayının Kompleksi təhsil edən abidələri Dövlət Tarix-Memariq Qoruyuculuqna çevrilir və Mövsüm müəllim bura direktor təyinq olunur. Özüni butovləkdə işinə həsr edərək fəaliyyətinin doruquncu ilində Şirvanşahlar Sarayının qoruyucu Dövlət Tarix-Memariq qoruyuculuq muzeyi kimi görmək nəsbinə sevinir. 1975-ci ildə yadılan olan – "Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi" kərcip sovetlər ittifaqının birinci kateqoriyalı muzeyləri sırasına daxil edilir.

Deyənlərə görə, hündürlük, məvəzzətli, bir əzə qəppəl olan bu gözəl insan həç bir vaxt işiqin çöxlüğün-

dan şikayətlənməz, işə hamıdan tez gəlir, gəcc gedərdi. Muzeyə təşrif buyuran qonaqları şəxsən özü salamlayırdı. Deyərdi ki, "muzeyə gələn qonaq evimizə gəlmiş qonaq kəmir və onu layiqli tərdə qarşılamalı bizim borcumuzdur". Tarixçilər, sənətşünaslar tərəfindən "Mövsüm dadım" – dəyə qəğirilər. Gənç yaşlarında muzeydə fəaliyyətə başlayan yazıçı gənç qozal, qayğıkeş bir ata simvolu idi. İşçi qüdrətdə – burada çalışan respublikanı təmsil edirdilər, – dəyə istədilər, zəhmətkeş, gələcək qızlara üstünlük verirdi. Geyimində salıq-sahməni xoşladığından təbəqədəki işçilərə də üst-bəstəlanə, xançı görünüşlərinə fikir verməliyinə aydır. Dəmək olar ki, gormürdü, ancaq muzeyin birində ələ hərəkət edirdi ki, gəcc insandan belə, seçilmirdi çünki hər çidə də, divar onə döymə idi. Onları incəliklə əziyyəyir, sənki körpəni oxsayın kimi tumarlıyrdı. Saray-Kompleksin 500 il bəndən əvvəlki zəhri və dənli görünüşünə bərcəsinə çox arzulayırdı. Deyərdi ki, istəyirəm, Şirvanşahlar-da olanlar özərinə bir anlıq XV əsrdə hiss etsinlər. İstəyirdi illərin zəhmət dövlət tərəfindən dənli qiymətləndirilsin. O, "bila iş görür", "Fədakar əməyə görə", "1973-cü ilin sosialist yarışının qalibi" nisənlər, "Azərbaycan SSR-nin əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adı ilə təltiflənmişdir.

Tarix Şirvanşahlar Sarayının ilk direktoru kimi düşmüş Mövsüm Salamov 1989-cu ildə 84 yaşında gəlmiş-qədəmi dünyə ilə vədəlayır. Ölümdən keçən dövr ərzində işə arzuladn dövlətimizin mədəniyyətə göstərdiyi qayğıları şəxsindəsin çin olur. Bu gözləyən gormək onə qismət olmasa da, ən çox sevdiyi və döymə açığı hesab etdiyi bu tarixi məkan, həl-həzrdə öz xos günlərini yaşayır. Muzey nəçə-nəçə nəlyatələrə imza atıb. Təşkil olunan yeniyeni ekspozisiyalarda saraylara məxsus ab-həzərləndirən Şirvanşahlara məxsus libəslər nümayiş etdirilir.

Mövsüm müəllim önu tənianınlam və xatirəyənənlərin qəlbində həmişə yaşayacaq və xatirələrdə də rəhmətlə anılacaqdır.

Maqəla hazırlanarkən Şirvanşahlar Sarayının Fond materiallarına istinad edilmişdir. ♦

Səvdə Məmmədova

Fond işi, muzey əşyalarının uçuğu və mühafizəsi şöbəsinin müdiri vəzifəsinə